

ІНТЕРВ'Ю ВІЛЕНА ГОРСЬКОГО З ЮРІЄМ ЗАВГОРОДНІМ¹

Юрій Завгородній: Вілене Сергійовичу, сформулюйте, будь ласка, Ваше визначення філософії та філософа.

Вілен Горський: Це питання суто філософське і, певним чином, особистісне. Якщо говорити про його особистісний аспект, то я завжди ніяковію, коли під час спілкування з незнайомими людьми доводиться пояснювати, хто я за фахом. Мені зрозуміло, коли людина відповідає, що вона фізик, хімік чи геолог. У мене ж якось язик не повертається сказати: «А я – філософ». Оскільки, як на мене, філософія – це не просто сфера певної професійної діяльності... Вона дещо ширша. Тут я, мабуть, тяжію до наших давніх традицій, започаткованих ще в Київській Русі, коли філософа вважали *любомудром*. Отже, я вважаю, що філософія – це специфічна сфера духовної діяльності людини, в якій з'ясовуються граничні підстави людського буття. Філософія починається там, де закінчується наука. Наука, з огляду на специфіку методів, до яких обов'язково вдаються науковці, завжди повинна мати справу з об'єктом, певним чином визначеним у своїх параметрах, зі скінченим об'єктом. Навіть коли науці доводиться мати справу з безконечним, вона, як писав колись С. Б. Кримський, змушена здійснювати процедуру «обрізання безконечного», представлення його як скінченного. А от коли теоретичний розум прагне вийти за межі скінченного й досягнути безконечне, тоді, власне, і за-

¹ Подаємо (з редакційними правками) за вид.: Інтерв'ю з Віленом Сергійовичем Горським (записав Ю. Завгородній) // Наукові записки. – Т. 20 : Філософія та релігієзнавство / Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». – К. : КМ Академія, 2002. – С. 96–102.

кінчується сфера компетенції науки і починається сфера компетенції філософії. Це й визначає своєрідне місце і позицію філософії в системі культури, ну і філософа, мабуть, як носія філософії. Все ж таки в системі культури, мені здається, філософія – не просто одна з наук, а специфічна сфера теоретичної діяльності, і це, безумовно, пов'язує її з наукою, але не зводить лише до неї. Власне, цим зумовлюється й відповідь на другу частину запитання – проблема визначення філософа.

Гадаю, що професіоналом може бути викладач філософії, дослідник історії філософії чи певних філософських проблем. А філософ – це, мабуть, дещо ширше, це характеристика вже певної життєвої позиції, яка передбачає не тільки пізнання істини, а й життя в істині. Це позиція, в якій задовольняється не цікавість до навколишнього світу, а з'ясовуються сенсобуттєві проблеми, проблеми, від яких залежить і моє власне, особисте буття. Така позиція надзвичайно інтимна й дуже відповідальна, і тому високий титул філософа, мабуть, треба, щоб людині давав хтось інший, а не вона сама.

Ю. З.: Добре. Тоді, з огляду на попереднє запитання, чи не могли б Ви назвати Вашого улюбленого філософа або ж філософів?

В. Г.: Якщо в давнину, то це – Сократ. Якщо в модерній філософії, то це – Кант.

Ю. З.: Зрозуміло. А за межами Європи?

В. Г.: За межами Європи... На жаль, я погано знаю неєвропейську філософію, тому не наважуюсь персоніфікувати. Але я маю велику повагу до індійської традиції. Мені здається, що саме вона найактивніше реалізує те сенсобуттєве розуміння філософії, про яке я щойно говорив. Але тут уже є й обмеження, бо сам я вихований на європейській культурі.

Ю. З.: А якщо розглянути українську філософію?

В. Г.: В українській філософії – Сковорода! У його особі ми бачимо яскраве і вдале поєднання теоретичного знання філософії, прагнення пов'язати певні сенсобуттєві проблеми з життям в істині. З цієї точки зору це один з небагатьох таких класичних, на мій погляд, зразків філософа.

Ю. З.: Так само, як і Сократ. А от Кант, як пояснити значення його постаті для Вас?

В. Г.: Кант для мене цікавий тим, що він не вкладається, не вписується в прийняті тогочасні, загальновживані норми філософського бачення світу. Кант – це той, хто зважився мислити на межі. Цим, мені здається, і визначається даліше значення Канта в історії філософії. Він увиразнив ті питання, ті проблеми, які, власне кажучи, є стимулом для справжнього розвитку філософії. Цим самим він дав могутній поштовх для подальшого розвитку філософії.

Ю. З.: Можна тоді Вас запитати: «Чи вважаєте Ви, що у Вас був учитель, який значною мірою вплинув або на вибір Вашого життєвого шляху, або на специфіку Ваших уже суто професійних історико-філософських інтересів?»

В. Г.: На жаль, у цьому сенсі моя доля склалася нещасливо. Мені не довелося зустріти особистість, яку б я щиро прийняв своїм учителем. Я, безумовно, дуже вдячний усім тим, хто мене навчав філософії, прилучав до неї. І, незалежно від моєї оцінки кожного з них, усім я щиро вдячний, оскільки саме завдяки їм і здійснилося моє прилучення до філософії.

Із тих людей, які відіграли суттєву роль у моєму прилученні до філософії і, мабуть, певним чином визначили деякі параметри мого філософського бачення, я б назвав Павла Васильовича Копніна. Саме коли

він був директором Інституту філософії, я прийшов до інституту, де, власне, й почалась моя самостійна, сказати б, професійна діяльність філософа. До того був період навчання, залучення до філософії. Павло Васильович Копнін займався іншим колом проблем, аніж намагався досліджувати я. Але в найширшому методологічному, сказати б, людському вимірі, це для мене, мабуть, чи не найяскравіша особистість, з якою випало щастя зустрітись у житті й працювати.

Ю. З.: Зрозуміло. Тоді наступне запитання таке: «Чи можете Ви назвати найяскравіший спогад дитинства?»

В. Г.: Є кілька спогадів. Перший – це спогад про останнє моє спілкування з батьком, коли мені було п'ять років. На жаль, після цього доля так склалася, що батька не стало. Його теж підібрала до себе «дробилка» 1936–1937 років. Він був репресований і помер у таборах. Отже, я виріс без нього. І, мабуть, саме тому, що все життя відчувалася відсутність батька, я запам'ятав останні дні спілкування з ним. Не знаю чому, але більше запам'ятовуються трагічні події.

Також я дуже добре пам'ятаю той день, коли почалася війна. Хоча, здавалося б, ми жили у Харкові і безпосередньо цей день не міг особливо позначитися для мене: Київ бомбили, Харків – ні. Але я добре запам'ятав той недільний ранок. Ми гуляли на вулиці, коли мати мене покликала і сказала: «Війна почалася!» Яюсь і досі про це пам'ятаю. Мабуть, це вже ретроспективна пам'ять виділяє такі значні події.

Ю. З.: Як би Ви визначили роль батьків у Вашому житті?

В. Г.: Як я щойно сказав, батька я втратив дуже рано. У житті відсутність батька відчувалась. Я дуже вдячний матері, яка, це я вже тепер зрозумів, усе своє життя присвятила саме мені. Мабуть, через це в неї і не склалося особисте життя. В мене не було другого

батька. Вона була завжди зі мною. Жити їй довелося дуже важко, бо ж наша сім'я була сім'єю репресованого, потім війна й евакуація, злигодні тощо. Вона тягла і мене, й бабусю. Мені вельми важко згадувати, але це символічно, що вона пішла рано з життя – саме в той рік, коли я закінчив університет, отримав диплом, призначення на роботу і пішов працювати. Матері ж виповнювалося всього лише 55 років, і вона мріяла, що от нарешті вона піде на пенсію і їй уже не треба буде турбуватися про утримання мене. Я ж казав: «Так. Тепер я тобі буду віддячувати». Та її не стало. Вона раптом пішла з життя...

Ю. З.: Вибачте, що Вам доводиться згадувати...

В. Г.: Про це треба згадувати і пам'ятати. Нелегкі спогади...

А з батьком історія була досить-таки характерною. Він був молодим інженером. Жили ми в той час у Харкові. Коли почали готувати до відкриття Харківський тракторний завод, то групу молодих фахівців-інженерів відрядили до Америки на заводи Форда на стажування. Він потрапив до цієї групи, пройшов стажування, а коли повернувся, то його призначили головним інженером Харківського тракторного заводу. І от згодом через це перебування в Сполучених Штатах його почали звинувачувати як агента американського імперіалізму. Друзі якось намагалися пом'якшити силу цього удару. Коли в Харкові почали згущуватися загрозливі хмари довкола нього (про це я знаю вже з розповідей матері), то вони допомогли йому покинути Харків. Він переїхав до Москви, де працював головним інженером велосипедного заводу. Сім'я ж лишалася в Харкові, чекаючи, доки буде вирішене питання з квартирою. Але його дістали і в Москві. Там його й було заарештовано...

Виявилося, що в цьому тоталітарно впорядкованому суспільстві теж була певна плутанина, яка істотно допомогла нам. Мабуть, інформація з Москви до Харкова не завжди вчасно долинала. Тому ми, як сім'я репресованого, не зазнали тих страшних гонінь, які випали на долю багатьох людей, що потрапляли в аналогічну ситуацію. Просто не стало батька, просто матір була змушена взяти на себе відповідальність за сім'ю. Потім була війна, евакуація і все таке інше...

Ю. З.: Дякую. А чи вважаєте Ви себе релігійною людиною?

В. Г.: Я не релігійна людина, оскільки зростав у контексті культури і виховання, далекому від релігії.

Ю. З.: Не могли б Ви тоді сказати про своє ставлення до релігії?

В. Г.: Ставлення до релігії в мене зумовлене тим, що я зростав, виховувався і вважаю себе причетним до європейської культури, а також до нашої рідної вітчизняної культури. А це культура, яка ґрунтується на засадах християнства. Я цілком свідомо вбачаю джерела культури, до якої органічно належу, саме в християнстві, християнській релігії. У мене надзвичайно висока і глибока повага до неї та до людей, які сповідують цю віру. Але мені здається, що проблема релігійності – вельми інтимна, і я в цьому сенсі не можу бодай зважитися назвати себе релігійною людиною у власному розумінні цього слова.

Ю. З.: А що ж тоді, на Ваш погляд, дає людині підстави або ж сили будувати певні ціннісні чи інші моделі поведінки під час перебування в цьому світі, якщо виносити за дужки або не враховувати трансцендентний (тобто релігійний) чинник, до якого причетна людина?

В. Г.: Є абсолютно реальний зв'язок попередників і наступників. У своєму житті я відчуваю обов'язок перед пам'яттю про свого батька, свого діда, свого пра-

діда і надзвичайно високу відповідальність перед своїм сином, онуками та правнуками. Я добре розумію, що все те, що я роблю, залишиться моїм дітям та онукам: і добре, і погане...

Ю. З.: Дякую. А тепер я б хотів спрямувати нашу розмову на глобальніші проблеми. От, скажімо, як Ви оцінюєте сучасний стан України?

В. Г.: Це вельми складне питання. Україна перебуває у кризовому стані. Криза, яку переживає Україна, на жаль, глобальна. Але в Україні вона відчувається дуже гостро хоча б тому, що до цієї глобальної кризи Україна підійшла з низкою проблем, які інші народи, інші нації розв'язали й вирішили раніше. Для України ж вони ще лишаються актуальними, їх ще належить якось розв'язувати. Це дуже ускладнює ситуацію...

Разом з тим, може, саме це дозволяє мені не бути таким уже завзятим песимістом і схарактеризувати власну позицію як поміркований оптимізм. Чекати якихось кардинальних позитивних зрушень за ті кілька років самотійного існування, які ми прожили, – безглуздо. Водночас той справді унікальний досвід, що його демонструє Україна, яка всупереч тисячолітній історії, сповненій могутніх зусиль щодо її знищення, зуміла зберегти свою самобутність, вселяє в мене певний оптимізм і віру в те, що і складнощі, і труднощі, які існують сьогодні в житті нашого народу, пощастить-таки подолати. Хоча це буде дуже важкий процес. Я сподіваюсь, що світлий день України таки настане, але, як писав російський класик, «жаль тільки, жить в эту пору чудесную уж не придется ни мне, ни тебе»... Тобі, може, й доведеться, а мені, боюсь, ні. *(Сміється.)*

Ю. З.: А що, на Ваш погляд, характеризує глобальну кризу в першу чергу?

В. Г.: Мені здається, глобальну кризу характеризує суперечливість абсолютної прозорості, яку несе з собою інформативна доба, що долає будь-які кордони. При цьому, з одного боку, створюється дуже великий позитивний заряд, а з іншого – страшна загроза втрати ідентичності. Проблема, як на мене, саме й полягає в тому, щоб, уникнувши загрози уніфікації, разом із тим не потрапити в безглузду позицію заперечення того реального глобального буття, в яке ми вже вступили і від якого нікуди вже не дінемося. Вихід же вбачаю у прагненні до побудови такого світу спілкування, який буде полем зустрічі індивідуальних і неповторних особистостей, народів, націй та культур, які в гармонійному спілкуванні між собою і створять блискучу поліфонію звучання. Вона – завжди красивіша за унісон і втрачає багато навіть тоді, коли хоча б один ледь чутний голос, одна ледь чутна партія замовкне в цьому хорі. Це той ідеал, до якого, хоч і важко, але варто прагнути.

Рівно тридцять років тому О. Тофлер написав книгу «Шок майбутнього». Він вважав, що темпи розвитку людства останнім часом настільки швидкі, що людина не виявляється здатною себе перелаштовувати психологічно для зустрічі з цими новими викликами, які несе їй буття. Тому він казав, що ми стоїмо перед загрозою шоку від зустрічі з майбутнім. Відтоді минуло тридцять років... і отой шок 11 вересня, мені здається, на жаль, одне з підтверджень прогнозу Тофлера. Але його треба пережити і не намагатися розв'язати ситуацію старими методами та способами, які вже зжили себе. Натомість варто шукати нових підходів, таких, які потребують суттєвої і морально-етичної переорієнтації, звертаються до глибинних засад людського буття.

Ю. З.: То Ви вважаєте, що в сучасного світу є майбутнє?

В. Г.: Так. Я оптиміст щодо цього. Хоча мені зрозуміле це питання, оскільки ми живемо в тому світі, коли проблемою стає вже не життя однієї людини, однієї держави, одного народу, однієї нації, а проблематичною стає доля всього людства. І все ж таки я оптиміст. М. Мамардашвілі колись писав, що людина все життя живе так, наче готує себе і весь світ до самознищення. Але, казав він, є якісь стрижні, які не дають можливості зробити це до кінця. Попри все, людство виявляється мудрішим і переборює найстрашніші труднощі. Так принаймні розвивалась історія досі.

Ю. З.: Як Ви оцінюєте сучасний стан філософської науки і філософів в Україні?

В. Г.: Та глобальна криза, про яку я говорив раніше, вона, на жаль, властива й Україні. Ця криза стосується і філософії. Мені здається, що і світова філософська наука нині стоїть перед потребою суттєвої своєї переорієнтації, перебуває в пошуку нових розв'язань, нових підходів до існуючих проблем. Тим більше це актуально для української філософії, яка, все ж таки погодься, тільки вчора почала звільнятися від того неприродного стану, в якому вона перебувала впродовж багатьох десятиліть. Разом із тим оптимізму додає ота особливість, про яку говорив Тофлер, що темп життя надзвичайно прискорюється. І я з великою радістю, щиро дивлюсь на молоде покоління, яке помітно відрізняється, причому в кращому розумінні, від покоління моїх ровесників і навіть дещо молодших за мене, але старших за ці нові покоління. Мені здається, що оце молоде покоління дуже успішно і швидко долає розрив, який ще, звичайно, відчутний на рівні філософської культури, – характерний для України сьогодні порівняно з іншими держава-

ми. Тому знову ж таки, попри дуже невисокий рівень сучасної філософської науки, шанси наздогнати і долучитися до світового пошуку нових підходів з розв'язання тих нових філософських проблем, що постають нині перед людством, в українській молоді є. Це щодо філософської науки.

Щодо самих філософів, то я вже якось згадував, що кілька років тому до мене на кафедру завітала журналістка з Німеччини, яка була в Києві і зацікавилася Національним університетом «Києво-Могилянська академія». Я їй дуже довго розповідав про те, як ми працюємо (журналіст усю нашу розмову записувала на диктофон). Уважно мене вислухавши, вона запитала: «Скажіть, будь ласка, кому зараз в Україні, яка потерпає від такої безлічі серйозних проблем в економічному, політичному житті, потрібна філософія?» І я був абсолютно щирим, коли сказав їй, що, як на мене, то саме нині філософія переживає «золотий вік» в Україні. А річ ось у чому. Коли людина живе у відносно спокійному й облаштованому світі, то вона не дуже часто замислюється над сенсобуттєвими проблемами, а просто живе і реалізовує свої людські потреби в тому світі, в якому вона існує. А от коли кожний крок на шляху задоволення прагнення жити по-людськи наражається на опір середовища, в якому цей крок здійснюється, то тоді, хоче цього чи не хоче, людина починає думати над тим, що є я, що є світ, у якому я живу, що я можу зробити, щоб жити в цьому світі по-людськи, та чи можливо це взагалі. Інакше кажучи, вона починає філософувати. Так от, як на мене, саме тепер стимулів для філософування в Україні дуже багато. І це, якщо хочеш, не лише абстрактні балачки, бо знаходяться підтвердження в реальній конкретній практиці. З огляду на те, що

час у нас переважно прагматичний, то в колі професій, представлених у Києво-Могилянській академії, філософія не найпопулярніша порівняно з економікою, правом, політологією тощо. Але в останні роки я почав спостерігати, що все більше й більше молодих хлопців і дівчат хочуть займатися філософією. І в цьому році, коли ми вперше оголосили конкурс з урахуванням вибору спеціальності з першого дня вступу до нас, то конкурс на філософію перевищував чотири особи на місце. Більше того, в минулому і позаминулому роках, коли я був завідувачем кафедри й очолював магістерську програму з філософії, то до мене зверталися цілком зрілі, дорослі люди, які займаються бізнесом тощо, з проханням надати можливість прослухати той чи інший філософський курс. При цьому наголошували, що це їм потрібно не для диплома чи довідки, а задля інтересу до філософського осмислення певних проблем. Подивись, на магістеріумі зараз закінчилася лекція Антуана Аржаковського, французького вченого, який читає про європейську православну філософську думку ХХ сторіччя. В нього серед слухачів половина – наші магістри, для яких цей курс нормативний, а ще стільки ж – цілком дорослі люди, які працюють у зовсім інших установах, але приходять послухати цей курс.

Ю. З.: Чи існує взаємозв'язок між Вашими дослідженнями, полем Ваших досліджень, особливо в останні роки, і Вами?

В. Г.: Так. Ти знаєш, можливо, він не усвідомлюється одразу, але ретроспективно він дуже відчувається. Скажімо, перші мої дві книги... Найперша була присвячена українсько-болгарським філософським зв'язкам. Ми її писали удвох: я і мій найближчий друг, з яким ми були найтісніше пов'язані в студентські роки,

пройшовши разом із першого до останнього курсу університету. Це – болгарин Михайло Бичваров. Він приїхав з Болгарії навчатися до Київського університету ім. Тараса Шевченка, і так сталося, що нас усе подальше життя пов'язувала дуже міцна дружба. І от ми з ним написали цю книгу. Якоюсь мірою це була спроба, так би мовити, самоусвідомлення наших стосунків (на жаль, нині він уже пішов із життя).

До речі, був період, коли я серйозно цікавився методологічними проблемами у зв'язку з тими питаннями, яким лишаюсь вірним усе своє життя. Це – історія української філософії. Тоді я почав шукати шляхи обґрунтування того, що нині для себе називаю культурологічним аспектом історії філософії. І от у зв'язку з цим мене зацікавив розвиток філософії у взаємодії з іншими компонентами культури людства. Я досліджував взаємодію філософії і політики, філософії і науки, філософії і мистецтва, філософії і релігії. Результат завершився кількома книгами, першу з яких я хотів назвати «Філософія і політика», але на вченій раді Інституту філософії запропонували «спокійнішу» назву: «Соціальне середовище та історико-філософський процес». Книгу писав, думаючи про становище, в якому я і мої колеги-філософи в той час перебували в Радянському Союзі. Відверто писати про це було неможливо, бо в такому разі книгу просто б не опублікували. І тоді я звернувся до аналізу таких «ненормальних» стосунків між філософією і політикою, але на матеріалах нацистської Німеччини. Про це можна було писати. І от, пишучи про це і тільки про це, я бачив вияв тих схем, у яких і перебували я і мої товариші. Отже, це теж була спроба якогось самовизначення.

Потім я звернувся до проблеми співвідношення філософії та науки. У результаті вийшла інша книга, також

написана з моїм другом – В. Азархіним. Вона навіть кілька разів перевидавалась. У центрі книги були долі видатних діячів європейської науки, думки, культури. Це – Коперник, Бруно, Галілей. Писав я її в той час, коли наш Інститут філософії і відділ, у якому я працював, зазнав страшного погрому у зв'язку з переслідуванням «українського буржуазного націоналізму». Двох моїх ближчих друзів-колег було заарештовано. Це – Василь Лісовий і Євген Пронюк. Мене так тяжко доля не торкнулася, але певних наслідків зазнав і я. Я одержав сувору догану із занесенням в особисту партійну картку. Це сталося тоді, коли в Інституті філософії вже було вивішено оголошення про засідання Вченої ради, на якій одним із питань мали розглянути рекомендацію про захист моєї докторської дисертації. І от буквально за день до цього директора Інституту викликають до ЦК партії. Він повертається, і з'являється нове оголошення, в якому «моє» питання було замінено на таке: «Про серйозні ідеологічні хиби в роботі відділу Історії філософії України». От саме тоді заарештували моїх друзів, нещадно шпетили наш Інститут, і відтоді десь на сім років моя дисертація глибоко залягла в очікуванні змін на краще. *(Сміється.)*

А тим часом я звернувся саме до вищезгаданого дослідження. Мене цікавила позиція вченого-мислителя, який служить істині саме в тій ситуації, коли цю істину не можна проголошувати. Бруно заради вірності істині пішов на багаття. Галілей зайняв позицію відмінну. Я жодною мірою не збирався себе зіставляти з цими титанами думки, але саме тоді мені захотілося серйозно розібратися в ситуаціях навколо цієї сторінки нашої європейської історії. Через це я намагався відповісти і собі на доволі непросте питання:

«Як треба жити і як можна жити в ситуації, коли ти з огляду на професійне покликання прагнеш служити пошукові істини, а ситуація унеможлиблює таке служіння?» Отож і це було певною спробою відповісти на ті принципові й актуальні для мене питання.

А останній період мого життя для мене особисто є надзвичайно важливим! Він пов'язаний з університетом «Києво-Могилянська академія». Так у мене складалася доля, що я формувався переважно як академічний учений. Робота проходила в академічному науково-дослідному інституті. Хоча я й читав деякі курси в університеті, в Інституті підвищення кваліфікації викладачів, але це не було головним моїм покликанням. І от, коли В. Брюховецький запросив мене до Києво-Могилянської академії очолювати кафедру, то я спочатку вагався, оскільки не мав достатнього досвіду роботи у вищому навчальному закладі, керівництві кафедрою тощо. І сталося так, як сталося, завдяки одному аргументові, який сильно на мене подіяв. В. Брюховецький (ми були з ним знайомі й раніше) сказав мені приблизно таке: «Ти вже не одне десятиліття живеш філософією і, мабуть, у тебе виробилося певне уявлення, яким має бути філософ. От іди на кафедру, будуй її з самого початку і спробуй реалізувати цей образ філософа, який здається тобі ідеальним, на базі університету "Києво-Могилянська академія". Ми втручатися не будемо». Це мене спокусило. Одразу ж знайшлися й спільники: Анатолій Георгійович Тихолаз та Валентин Іванович Гусєв. От ми втрьох за цю справу і взялися.

Ю. З.: Філософія на трьох...

В. Г.: Так, філософія на трьох... Але незабаром нас стало більше. Оскільки я все-таки був зрощений у традиції історії філософії України, то для мене це рішен-

ня було спричинене не тільки сьогоденними міркуваннями. Для мене суттєвим було й те, що я прагнув якось на нинішньому етапі спробувати віддати належне традиції тієї давньої Києво-Могилянської академії, щоб НаУКМА не просто зовнішньо характеризував місцерозташування нашого університету, а відновив й утвердив цей спадковий зв'язок. Звернувшись іще раз до осмислення досвіду Києво-Могилянської академії, а це легко було зробити, оскільки саме в нашому відділі плідно працювала група з дослідження спадщини Києво-Могилянської академії, однією з виразних ознак могилянської традиції я визначив для себе прагнення будувати філософію в Україні на ґрунті плідного діалогу з європейською культурою і здобутками європейської філософії. І от, власне, це й визначило наші зусилля щодо впровадження принципів освіти й навчання на нашій кафедрі. Ми поставили за мету виховати нове покоління українських філософів, здатних на рівних вести діалог із професіоналами та фахівцями-філософами Європи. Разом з тим це наклало відбиток на спрямування і мого наукового інтересу. Останні десять років проблеми української філософії в європейському контексті так чи інакше об'єднують різноманітні дослідження, якими я займаюся. Тому можна сказати, що від початку і до кінця все це особистісно якось переживалося. Мабуть, так буває в кожного. Іноді це не зовсім виразно можна спостерігати, але, мені здається, ретроспективно завжди можна знайти зв'язок особистісного і того наукового інтересу, який реалізується в пошуку вченого.

Ю. З.: У розвиток останнього запитання в мене виникло два додаткові. Перше з них: «Як Ви розумієте істину?»

В. Г.: Передусім, філософія, на моє переконання, – це пошук істини. У розумінні ж істини ми будемо ґрунтуватися на визначенні Аристотеля. Тут нічого нового до нього я не додам. Але ж відомо, що абсолютна істина недосяжна. Власне, цього і прагнути не варто. Треба шукати істину, і сенс – саме в цьому пошуку. Тому до будь-якого розв’язання проблеми, яке мені здається наближеним до істини, завжди ставлюся самокритично і дуже толерантно дослухаюся до спроб відповісти на це питання якимось іншим чином. Бо цілком усвідомлюю, що те, що я знаю, аж ніяк не є абсолютною істиною. Мабуть, тому одна з ознак гідних філософів – відкритість, відкритість до іншої думки, до іншого розуміння істини. Саме в цьому процесі пошуку істини, вічному процесі пошуку істини, власне, і полягає сенс філософування як такого.

Ю. З.: Зрозуміло. І друге: чи відчували Ви на собі вплив теми Ваших досліджень, як-от: святі Київської Русі? У Вас і монографія вийшла на цю тему.

В. Г.: Безумовно. До того ж названа тема не тільки філософська, а й богословська. Тому я не зважувався вирішувати безліч питань, обов’язкових для цієї теми, але які перебувають за межами моєї компетенції. Я обрав той шлях, який мені найближчий і як філософу, і як людині. Це образ святості як етичний ідеал. І з цієї точки зору безумовно величезне значення мало осмислення досвіду тих духовних світочів, котрі справді є тим ідеалом, орієнтуючись на який варто будувати моральний кодекс власного буття.

Ю. З.: Який Ваш улюблений науковий напрям досліджень?

В. Г.: Історія української філософії, її найдавніші джерела, Київська Русь, філософські ідеї в культурі Київської Русі. Я прийшов до них не одразу, а після того, як спробував для себе розв’язати ті методологічні

проблеми, які взагалі дають можливість шукати те, що можна назвати філософською культурою. Мені надзвичайно цікаво працювати в цій сфері, яка, на мій погляд, дуже важлива для розуміння розвитку нашої культури і філософії. Це той ґрунт, де закладалися підстави стилю мислення, стилю філософування, які можна простежити і в дальшому розвитку...

Ю. З.: Які чесноти для Вас визначальні? Чи вважаєте Ви, що можна піти на компроміс із совістю?

В. Г.: Передусім толерантність, здатність чути іншого. Це дуже важливо!

Ю. З.: Цікаво, але задовго до нашої з Вами розмови я для себе так і визначив Ваше кредо...

В. Г.: Це для мене особисто завжди надзвичайно важливо. Мені здається, що саме нині толерантність набуває особливого значення, з огляду на ті проблеми, які ми щойно обговорювали. Але ж це не мій винахід. Тут можна опертися на велику традицію мудрих людей у минулому й сучасному, які закликали і закликають до цього. Причому важлива не тільки здатність чути іншого, а й відчувати відповідальність перед іншим за його буття. «Любити ближнього, як самого себе!» Отже, і до ближнього треба ставитись, як до самого себе і відповідати за його буття. Ось це найбільша чеснота. Дотримуватись її дуже важко і складно. Але, на моє переконання, потрібно.

А тепер щодо питання про можливість компромісу з совістю, сумлінням... Нелегко відповісти, оскільки життя дуже складне і в ньому мало ось таких прямолінійних людей, які можуть викликати своєю прямолінійністю повагу... Мені здається, що іноді така позиція не приводить до найкращого результату, тож доводиться інколи йти на компроміс зі своєю совістю.

Ю. З.: Але заради чого?

В. Г.: Заради іншого!

Ю. З.: Іншого... На компроміс із власною совістю заради іншого?

В. Г.: Так, хоча це вельми хистка позиція. Краще жити, не вступаючи в такий компроміс...

Ю. З.: Але ж життя...

В. Г.: Так, на жаль... Я не вірю в можливість однолінійних рішень і розв'язань, хоч би яким привабливим це видавалось. І в кожній конкретній ситуації потрібний серйозний філософський самоаналіз для вибору оптимальної позиції.

Ю. З.: У чому Ви вбачаєте сенс життя, виходячи з Вашого поважного віку?

В. Г.: Думаю, як би це краще сформулювати... Мені здається, що сенсом життя є прагнення залишити після себе щось добре людям. Це передусім виростити гідних дітей, онуків і намагатися зробити щось таке, що принесе користь людям і після мене. Все лишається людям: і добре, й погане. Отже, сенс життя в тому, аби те, що лишається, містило б не тільки погане, а може, і взагалі його не містило, а натомість несло щось добре.

Ю. З.: Чи пам'ятаєте Ви свої дитячі та юнацькі мрії? Які саме?

В. Г.: Пам'ятаю! У школі я чомусь мріяв присвятити себе театральній діяльності, бути актором. І навіть у старших класах збирався вступати до театального інституту. Слава Богу, цього не сталося. Я вельми поважаю акторський цех і вважаю, що там мають працювати люди, в яких є іскра Божа, а в мене її, здається, нема. Тож той потенційний вибір, мабуть, не приніс би мені стільки морального задоволення і щастя, як принесла праця і заняття тим, чим я займаюсь.

Ю. З.: Назвіть Вашого улюбленого письменника, поета, композитора.

В. Г.: Це дуже важко зробити... Річ у тім, що я належу до того книжного покоління. Ми дуже багато читали, часто відвідували театральні вистави. Це був би великий перелік видатних діячів літератури, мистецтва, від спілкування з якими я одержував справжню насолоду. А якщо говорити про найостанніші враження (а нині, на жаль, читаю вже значно менше, ніж раніше), то останнім серйозним враженням було моє відкриття В. Домонтовича (В. Петрова). Не знав я його раніше. Це письменник безумовно світового класу. До того ж він був ще й науковцем. Творчість В. Домонтовича виявилася мені дуже близькою. Його погляд на світ – мистецький, але погляд ученого, вченого-гуманітарія, певною мірою дуже дотичний до моїх уподобань та інтересів. Статті В. Петрова про Сковороду, як на мене, й сьогодні не втратили своєї актуальності.

Ю. З.: А яке Ваше неінтелектуальне захоплення?

В. Г.: Туризм. Я з молодих років займався туризмом, був у багатьох походах у Карпатах, Криму, але, на жаль, з роками від нього довелося відмовитись. А от як цікаво повернулася доля: син тепер працює в Інституті туризму, хоча туризмом не займається. *(Сміється.)*

Ю. З.: Чи вважаєте Ви себе щасливою людиною?

В. Г.: Так.

Ю. З.: А чому? Будь ласка, поділіться Вашим розумінням щастя.

В. Г.: Щастя... Це відчуття, що супроводжує тебе, коли ти займаєшся справою, яка дає тобі задоволення. Щастя – це стан, коли тебе оточують люди, яких ти щиро любиш і поважаєш. Ось це в мене є. Я справді люблю філософію, я справді з насолодою працював і в нау-

ково-дослідному інституті, і на викладацькій ниві, я справді радий, що завжди був серед людей, яких я глибоко поважаю, люблю щиро, які ставляться добре до мене. Тобто я ніколи не почував себе самотнім. А це вже добре. На жаль, отруює відчуття щастя фізичний стан, але нікуди від нього не дінешся, бо роки беруть своє. Це, зрештою, природно.

Ю. З.: Насамкінець наведіть, будь ласка, Вашу улюблену притчу або ж філософську сентенцію.

В. Г.: А!.. Я її вже розповідав, мабуть, і тобі, сто разів. Вона мені дуже подобається. Це притча, яку я вичитав у М. Еліаде. Він нею завершує одну зі своїх книжок, посилаючись при цьому на «Хасидські легенди» Бубера. Та притча розповідає, що на околиці Кракова жив бідний рабин Ейсик. І от якось уві сні почувся йому голос, який закликав встати, покинути своє місто і попрямувати до далекого міста Праги. Там, під мостом, який веде до королівського палацу, голос обіцяв, що Ейсик знайде скарб. Цей голос лунав і наступної, і третьої ночі. Зрештою, рабин піддався закликові й вирушив у далеку дорогу. Він дійшов до Праги, знайшов потрібний міст і вирахував місце, де треба було копати. Але починати роботу рабин не міг, бо міст постійно охороняли вартіві. Через деякий час капітан варті звернув увагу на дивака, який постійно вештався поблизу мосту. Він підійшов до Ейсика і ввічливо запитав, що той тут робить. Рабин щиро розповів усю свою історію. У відповідь капітан розсміявся: «Ви ж цивілізована людина. Хто в наш час вірить якимось там голосам. От мене вже три ночі поспіль голос гукає, щоби я покинув Прагу, пішов у далекий Краків, знайшов там хатину рабина Ейсика, а в ній – скарб. Але ж я людина культурна і не роблю цього». Ейсик увічливо подякував капітанові і

подався назад. Прийшовши до свого дому в Кракові, рабин біля печі й викопав-таки цей скарб, який зробив його щасливим на все життя. Так-от, Еліаде, закінчуючи цю легенду, наголошує, що шукати скарб не треба десь-інде, бо він у тебе, у твоїй хатині. Але для того, щоб його знайти, треба вийти і подивитися на власну домівку збоку. Мені дуже подобається ця легенда, і я люблю її розповідати, коли трапляється слухна нагода.

Якось Наталя Миколаївна Яковенко, яку я дуже поважаю, додала до цієї притчі цікавий спогад. Вона пригадала, що колись на останній гумористичній сторінці «Литературной газеты» була карикатура, яка відтворювала сюжет відомої картини Васнецова «Витязь на роздоріжжі». От сидить на коні витязь, перед ним три дороги і камінь, на якому має бути написано, що витязя чекатиме, якщо він обере той чи інший шлях. Так от, на цій карикатурі на камені був лаконічний напис: «Іди додому». На цьому ми й можемо завершити.

Ю. З.: Щиро дякую за діалог.

В. Г.: Ходімо додому.

5 жовтня 2001 р., НаУКМА